

הרב יעקב ישראל שמרלר

עריכת פרוזובול לכספי חסכוניות של קטנים ושל בנים הסמוכים על שולחן אביהם [חיסכון לכל ילד]

בשנים האחרונות הונהג על ידי הממשלה בארץ ישראל תוכנית 'חיסכון לכל ילד', בו המדינה מפקידה בכל חודש חמישים שקלים עבור כל ילד עד גיל 18, והכסף מופקד עבורו בבנק או בחברת השקעות [לפי בחירת האב], וכסף זה שייך לילד, אלא שאינו יכול להוציאו עד שיגדל ויגיע לגיל 18, וכן מצוי בעוד מדינות.

ולאור מציאות חדשה זו, נתעוררה שאלה חמורה בדיון שמיטת כספים, דהלא ידוע דכסף המופקד עפ"י היתר עיסקה הרי לכל הפחות חלק ממנו נחשב כהלואה להבנק או לחברת ההשקעות, ומאחר שהכסף המופקד שייך לילד עצמו [ולא לאביו], הרי זה כאילו הילד הלואה את הכסף לבנק או לחברה [שברובם שייכים ליהודים], וא"כ אין מועיל לכך הפרוזובול שעשה אביו, אלא צריך הילד עצמו לעשות פרוזובול, שאם לא יעשה אזי כשיבוא אח"כ לתבוע הכסף יעבור באיסור לא יגוש.

וכיון שחוק זה חוקק רק לפני כ-5 שנים לכן לא עלתה השאלה על שולחן מלכים בשמיטות הקודמות, ונחזי אנן.

תעשה - להמנע מלתבוע חובות אלו לאחר שעברה עליהם שמיטה².

מקור חיוב שמיטת כספים

וחיובה בזמן הזה

ונחלקו הראשונים האם שמיטת כספים

נוהגת בזמן הזה מן התורה, או רק מדרבנן, דהנה איתא בגמ' (גיטין דף ל"ו ע"א) "תניא רבי אומר וזה דבר השמיטה שמוט, בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע³ אי אתה משמט כספים, ותקיניו רבנן דתשמט זכר לשביעית", וחכמים פליגי עליה וסברי דאין שמיטת כספים תלויה

נאמר בתורה הקדושה פרשת ראה (דברים ט"ו א - ג) "מקץ שבע שנים תעשה שמיטה. וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה". את הנכרי תיגוש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך", מפסוקים אלו מנו מוני המצוות שני מצוות: מצות עשה - להשמיט את כל החובות שחייבים לנו אנשים מישראל⁴, ומצוות לא

א נחלקו הראשונים מאיזה פסוק ילפינן המצות עשה, הרמב"ם (ספר המצוות עשה קמ"א, הלכות שמיטה ויובל פ"ט ה"א) והסמ"ג (מ"ע קמ"ט) והסמ"ג (ל"ת ע"ר) הביאו את הפסוק הראשון "שמוט כל בעל משה ידו", ואילו החינוך (מצוה תע"ז) הביא את הפסוק האחרון "ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך".

ב ובספר החינוך (מצוה תע"ז) כתב כמה טעמים למצות שמיטת כספים, א' להתחזק במידת הנדיבות ועין טובה, ב' לקבוע בלבבנו הבטחון הגדול בה' ברוך הוא, ג' גדר וסייג להתרחק מן הגזל, ובתומים (סי' ס"ז סק"א) הוסיף עוד טעם, כדי להשריש בלבינו שתכלית ביאתינו לעולם הזה אינו לצבור הון ולהרבות רכוש, אלא לדבקה בו יתברך שמו ולהרבות תורה ומצוות, והרמב"ם במורה נבוכים (ג. ל"ט) ביאר טעם המצוה שהוא לטובת העניים ולתועלתם ולכן נסמכה למצות הלואה, ששניהם הם לתועלת העניים.

ג ונחלקו רש"י ותוס' מהו פירוש 'שמיטת קרקע' האמורה כאן, לרש"י - פירושו חיוב שביתת הארץ בשמיטה, וסובר רבי דשביתת הארץ בזה"ז הוא מדרבנן דאיתקש ליובל דאינו נוהג אלא בזמן שרוב יושביה עליה, ואילו לתוס' - שמיטת קרקע היינו החזרת השדה לבעלים ביובל, והיינו דקאמר רבי דאיתקש שמיטת כספים ליובל, וכשם שבוזה"ז אין נוהג יובל ה"ה דאין נוהג שמיטת כספים.

השמיטה בלא פרוזבול, והראשונים נדחקו ליישב מנהגם בכמה לימודי זכות⁷, ועל פי זה כתב בשו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ב סי' ט"ו) להקל בחוץ לארץ למי ששכח לעשות פרוזבול, בדדיעבד רשאי לתבוע חובותיו על סמך המנהג הקדמון, אמנם אף לדבריו אין מקום להקל בזה בארץ ישראל, דעיקר הסמך של המקומות שלא נזהרו בשמיטת כספים, הוא על שיטת הר"י אלברצלוני (ספר השטרות עמ' ע"א) הסובר דלא תיקנו חכמים שמיטת כספים בזה"ז בחוץ לארץ רק בארץ ישראל⁸, ובארץ ישראל היה באמת המנהג מאז ומעולם להחמיר בזה.

וכן פסקו להלכה גאוני בתראי דארץ ישראל דמי ששכח לעשות פרוזבול אסור לו לתבוע חובותיו לאחר השמיטה, וכשבא הלוח מעצמו לפרוע חייב המלוה לומר לו 'משמט אני'⁹, ואם עובר ותובע חובות שהשמיטתם שביעית, מלבד מה שעובר מדרבנן על הלאו ד'לא יגוש', ועל העשה ד'שמוט', הוא גם עובר על איסור גזל מה"ת¹⁰.

בשמיטת קרקע, ואף בזמן הזה דאין היובל נוהג, נוהגת מצות שמיטת כספים מן התורה.

ופסקו הרמב"ן (ספר הזכות גיטין דף ל"ז ע"א) והעיטור (ח"א אות פ' דף ע"ה ע"ד) כשיטת חכמים דשמיטת כספים בזמן הזה דאורייתא היא, וכן העלה בשו"ת שאגת אריה (החדשות, סימן ט"ז), אבל הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ט ה"ב) הסמ"ג (ל"ת ע"ר) והסמ"ק (מ"ע קמ"ט) פסקו להלכה כשיטת רבי דשמיטת כספים נוהגת בזמן הזה רק מדרבנן, וכן הסכמת רוב הראשונים, וכן נפסק להלכה בשו"ע (חו"מ סי' ס"ז סעיף א') "אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה וכו' ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה" והרמ"א מוסיף על דבריו "כן הסכמת הפוסקים".

בדיעבד מי שלא עשה פרוזבול האם יכול לגבות חובותיו

והנה מצינו בראשונים שבהרבה מקומות בחוץ לארץ לא היו נזהרים במצות שמיטת כספים, והיו גובים חובותיהם לאחר

ד בראשונים מצינו ד' לימודי זכות: א. הרא"ש (בתשובות כלל ע"ז ס"ד) כתב שהיו כותבים בשטרותיהם שיוכל לגבות 'אפילו בדרכים שאינם דתיים' וזה הו' כתנאי ע"מ שלא תשמיטני בשביעית, [ופשוט בדומנינו לא שייך טעם זה], ב. עוד כתב (שם סי' ב') דכיון שפשט המנהג שלא להשמיט והכל יודעים זאת, הו"ל כתנאי מפורש, [גם זה לכאורה לא שייך בזמנינו שפשט המנהג לעשות פרוזבול], ג. מהרי"ק (שורש צ"ב) ביאר דסמכין על שיטת ר' יוחנן דשטר שיש בו אחריות נכסים אינו משמט [וגם זה לא שייך בזמנינו שאין אנו עושים שטרותינו כתיקון שטרות, וא"א לגבות בו ממשועבדים], ד. מהרי"ל (מנהגים לקוטים י"ז) ביאר דכיון שכתוב בשטר שמקנה למלוה ד' אמות בחצירו, הו' הקרקע כמשכון [ובזמנינו פשוט דלא שייך זאת], ה. עוד כתב מהרי"ל (חדשות סי' קצ"ז) דחכמים תיקנו שמיטת כספים רק בעיירות הסמוכות לארץ ישראל, ו. הר"י אלברצלוני (ספר השטרות עמ' ע"א) ביאר דסמכו דאין נוהג שמיטת כספים בזמן הזה בחוץ לארץ כלל רק בא"י, ז. בעל המאור (מובא בשמו בסה"ת שער מ"ה ח"א ס"ד) ביאר דסמכו דאין שמיטה נוהג כלל בזמן הזה.

ה דהבית יוסף בהביאו את המנהג להקל בזמן הזה, כתב בזה"ל "הארץ להעמיד המנהג דאין שמיטת כספים נוהגת בחוצה לארץ בזמן הזה", וכ"כ בבאר הגולה על הרמ"א (סק"ד) דהמנהג להקל בזה"ז הוא רק בחו"ל, ומיוסד על שיטת הר"י אלברצלוני, ובשו"ת בית הלוי (ח"ג סי' א' ענף ג' אות ח') נקט דגם הרו"ה אינו מיקל אלא בחוצה לארץ, וכ"כ בשו"ת דברי יואל (יו"ד סי' צ"ז אות י"א) ובחוט שני להגר"נ קרליץ ז"ל (הלכות שביעית פ"ט סק"ג), ואף אי נימא דהרו"ה מיקל גם בארץ ישראל כדמשמע מדבריו, מ"מ ברור דה'מנהג' להקל לא היה בארץ ישראל, ולכן אין מקום להקל בארץ ישראל אפילו לענין דיעבד.

ו כן דעת הגר"ש אויערבאך ז"ל בשו"ת מנחת שלמה (ח"ג סי' קכ"ג אות י"ב סק"ב) והגר"ש אלישיב ז"ל כמובא בספר שבות יצחק, והגר"נ קרליץ ז"ל כמובא בספר חוט שני.

ז כן מבוואר במנחת חינוך (מצוה תע"ז אות ד'), וז"ל "ופשוט דהתובע חוב לאחר שמיטה וגובה אותו, חוץ מה שעובר על הלאוין ועשה של שביעית, עובר על לאו דגול, כי הוא אפקעתא דמלכא, והחוב נחלט, ואין מגיע לו כלום, וצריך להחזיר לו המעות, וגובים מנכסיו, דכין כל גזל זה פשוט מאד", וכ"כ בשו"ת

פקדונות שבבנק ובחברת השקעות שביעית משמט מחציתם

ולפי"ז ה"ה הכספים המופקדים בבנק או בחברת השקעות שמקבל מהם רווחים בכל חודש ע"פ 'היתר עיסקא', יש עליהם דין 'עיסקא' שחציים נחשבים הלואה וחציים פקדון¹, ואם עבר עליו שביעית נשמט החלק של הלואה ואינו רשאי לתבוע אלא חציים דהיינו חלק הפקדון².

ואף שמצינו מי שחולק על פסק השו"ע, והוא הרדב"ז (ח"ד סי' רי"ד) הסובר דאין שביעית משמט את העיסקא אפילו המחצה שהוא הלואה, דכיון דאינו רשאי להוציא המעות לצרכיו הפרטיים הרי הוא כפקדון דאין שביעית משמטתו, והו"ד בתומים (סי' ס"ז סק"ו).

והנה מי שיש לו כסף המופקד בבנק או בחברת השקעות, ועבר על זה שביעית, חל עליו איסור להוציא הכסף מן הבנק או החברה, זולת עם עשה פרוזבול, וכמו שנפסק בשו"ע (שם סעיף ג') "מי שיש לו עסקא משל חבירו, שביעית משמטת פלגא שהיא מלוה", ומקור דין זה הוא מתשובת מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סי' תתקע"ג) על פי הגמרא (ב"מ דף ק"ד ע"ב) דכל עיסקא הוא פלגא מלוה ופלגא פקדון, דאף שהמלוה מקפיד שלא יוציא את המעות לקנות בהם לחם ומים, אפ"ה חשיב פלגא מלוה לכל דיני התורה.

התעוררות תשובה (ח"א סי' קנ"א), ונ"י בתשובות הרשב"א (ח"א סי' תשע"ה) דמשמע דאף בזה"ז דשמיטת כספים הוא רק מדרבנן, מ"מ הממון שייך מה"ת להלוה מדין הפקר ביי"ד, ונמצא א"כ דהגובה חוב שהשמיטתו שביעית בזה"ז, עובר על איסור גזל דאורייתא, אולם בתורה תמימה (דברים טו, ב, אות י"א) כתב לחדש דאם תבע וגבה החוב, אע"פ שעבר על הלאו העשה, מ"מ לאו גזילה הוא וא"צ להחזירו דשלו הוא.

ח הנה בבית ירדב"ז (על פאת השולחן פרק י' סוף סעיף י') העלה דבר חדש, דהלואות הנעשות בדרך היתר עיסקא לאחר תקנת מהר"ם שאין המלוה מתערב כלל בעסקי הלוה, והלוה אין צריך להודיע למלוה במה השקיע את הכסף, לכו"נ נחשבת כולה כמלוה ושביעית משמטתו ואפילו לחלק הפקדון שבו, ובספר משנה כסף (פנים חדשות סק"ה) מפקפק בדבריו, אולם גם הוא יצא לדון בדומנינו שהלוה יכול להוציא המעות לכל מה שירצה, כולה נחשבת להלוה, על פי דברי השואל ומשיב (תנינא ח"ד סי' פ"ד) שכתב כן לענין ירושת ככור. אולם רבים מפקפקים בחידוש זה דאם כולה נחשב מלוה האין רשאי ליטול רווחים הא הו"ל ריבית, ובעיקר הדין דמותר להוציא המעות, השואל ומשיב לשיטתו אויל דס"ל הכי, אבל דעת רזה"פ אינו כן, אלא ודאי דאסור להוציא המעות לצרכיו וצריך להשקיעם בעיסקא, וא"כ פשוט דחשיב כסתם עיסקא דפלגא מלוה ופלגא פקדון.

ט וכ"פ אחרוני זמנינו ה"ה הגרי"ש אלישיב ז"ל (שבות יצחק) והגר"נ קרליץ ז"ל (חוט שני), והנה יש מהלומדים שרצו לדון בכמה סברות דכסף המופקד בבנק לא ישמט בשביעית: א. בעטרת משה (סי' ס"ז סק"י) העלה צד להקל, לפי הנהוג בהרבה מדינות דאין נכסי בעלי הבנק [או חברת ההשקעות] משועבדים לחובות של העסק, ורק נכסי העסק עצמו משועבדים [ונקרא חברה בע"מ], וכמו שהקילו כמה פוסקים בזה לענין ריבית דחשיב כאילו יש על בעלי החברה שיעבוד הגוף בלא שיעבוד נכסים, ה"נ יש לומר לענין שמיטת כספים, על פי מה שהעלה בתומים (סקכ"ה) דאם מת הלוה אין שביעית משמטת חובו, כיון דאין על היורש שיעבוד הגוף ויש רק שיעבוד נכסים על נכסי האב, אולם האחרונים דחו עצם ההנחה דחברה בע"מ חשיב שיעבוד נכסים בלא שיעבוד הגוף, וגם לענין ריבית לא נתקבל להקל בזה. ב. יש שרצו לדון דכיון שאפשר למשוך כסף מן הבנק בכל עת שירצה, אולי חשיב כגבוי מטעם זה, אולם לא מסתבר כלל לומר כן, דאטו אם הלוה הוא עשיר ואיננו נאמן, או שהמלוה הוא גבר אלים, דתיחק כשיבקש ממנו ישלם לו, וכי נימא דחשיב מחמת זה כגבוי. ג. יש שרוצים להקל על פי מש"כ הרמ"א (סעיף ט') דאם כתב בשטר לשון פקדון אין שביעית משמטתו, דחשיב כאילו התנה ע"מ שלא תשמיטני בשביעית, ולפי"ז בזמנינו שקורין לכסף המונח בבנק בלשון פקדון הוי כאילו התנה, אבל זה אינו, דדוקא התם דכל הסיבה שכתב לשון פקדון, הוא רק כדי שלא ישמט, משא"כ בני"ד דנקרא פקדון בלשון בנ"א לפי שהוא לטובת בעל הממון. ד. יש שכתבו לחדש דכיון דמשעת סגירת הבנק בערב ר"ה עד מוצאי ר"ה אי אפשר לגבות החוב, הו"ל כמלוה לעשר שנים, אולם כבר דחו סברא זו ע"פ המבואר בתומים דכל שבעצם אפשר לגבות החוב, ורק מחמת סיבה צדדית א"א לגבות בערב ר"ה בסוף היום, חשיב שפיר ראוי ליגוש ושביעית משמטתו.

באופן שהילד פחות מבין י"ח בסוף שמיטה חשיב כמלוה לעשר שנים

והנה בהשקפה ראשונה היה נראה סברא גדולה להקל דאין שביעית משמטת כספים אלו שהופקדו על ידי הממשלה, שהרי אי אפשר להוציא כסף זה מהבנק או מחברת ההשקעות עד שיגדל הילד וימלאו לו י"ח שנים, וא"כ כל שלא ימלאו לו י"ח שנים עד לאחר שמיטה, הוי ליה כמלוה שקבע זמן פרעון לאחר שמיטה, דנפסק בשו"ע (סעיף י') "המלוה את חבירו וקבע לו זמן לעשר שנים או פחות או יותר, אין שביעית הבאה בתוך הזמן משמטתו, דהשתא לא קרי ביה לא יגוש".

האם ההיתר של 'מלוה לעשר שנים' הוא היתר 'לכתחילה'

והנה קודם שניכנס לדון אם שייך היתר זה בני"ד, נעיין תחילה האם ההיתר של מלוה לעשר שנים נאמר גם לענין 'לכתחילה' שלא יצטרך לעשות פרוזבול, או דרך בדיעבד כשלא עשה פרוזבול לא נשמט החוב.

דהנה מקור היתר זה שנוי במחלוקת, דבגמ' (מכות דף ג' ע"א) איפלגי תרי לישני בדין מלוה את חבירו לעשר שנים אם שביעית משמטת, לפי לישנא קמא - שביעית משמטתו כיון דלבסוף אתי לידי לא יגוש, ולפי לישנא בתרא - אין שביעית משמטתו כיון דהשתא אינו יכול לתבוע, לא קרינן ביה לא יגוש.

ונחלקו הראשונים האין פסקינן לדינא: הריב"א (מובא ברא"ש מכות פ"א ס"ג) פסק כלישנא קמא דשביעית משמטת, וכן דעת

מ"מ הכרעת האחרונים הוא כפסק השו"ע דהפלגא מלוה נשמטת, שכן פסקו הלבוש, הב"ח הסמ"ע והשועה"ר (סעיף ל"ז) הקיצושו"ע (סי' ק"פ ס"ב) והערוך השלחן, ועוד.

והנה בנידון דידן שהממשלה מפקידה את הכסף עבור הילד עצמו ולא לאביו, לכאורה פשוט שהכסף שייך לילד, לא מיבעיא בבחורים שכבר הגיעו לגיל בר מצוה [ובנות שהגיעו לבגרות], דמבואר להדיא ברמ"א (סימן ע"ר ס"ב) דאם נתנו מתנה לגדול הסמוך על שולחן אביו הרי הוא זוכה בה לעצמו, אלא אפילו בקטן קודם גיל בר מצוה, הגם דמבואר ברמ"א (שם) דקטן הסמוך על שולחן אביו שקיבל מתנה, הרי הוא שייך לאביו, מ"מ מבואר במחנה אפרים (הלכות זכיה ומתנה סימן ב') דאם נתן לו אחר מתנה על מנת שאין לאביו רשות בו, זוכה בה הקטן לעצמו, וה"נ בני"ד שהממשלה נותנת את הכסף במיוחד להילדים עצמם.

העולה מזה דכסף זה המופקד בבנק או בחברת ההשקעות, חשיב כאילו הבן הוא המלוה של הבנק, ולא האב, וא"כ פשוט דלא מועיל לזה הפרוזבול שעושה האב על חובותיו, דהא חוב זה אינו שייך לו, וצריך הבן לעשות פרוזבול בעצמו, אמנם יכול האב לכתוב פרוזבול עבור בנו מדין 'אפוטרופוס', כיון שמתעסק בכל צרכי בנו [כמו שיתבאר להלן בעזהשי"ת], אבל צריך לפרש בפירוש שעושה פרוזבול עבור חובות הבן, ואינם נכללים בלשון 'כל חוב שיש לי', אלא צריך להוסיף 'כל חוב שיש לי ולבני ולבנותי'.

י וכן דעת הסמ"ע (שם סק"ח), שהרי ביאר הטעם דקטן הסמוך על שולחן אביו, אינו זוכה לעצמו אלא לאביו, משום דדעת הנותן להקנות לאביו דמסתמא אינו משומר בידו, ומשמע דאם ידוע דדעת הנותן להקנותם לקטן בעצמו, שפיר זוכה בה הקטן לעצמו, אמנם ברמב"ן (ב"מ דף י"ב ע"א ד"ה ופליגא) מבואר דקטן אין לו יד כלל לזכות לעצמו, כיון דכל קניינו אינו אלא מדרבנן, הם אמרו והם אמרו, וראה בשו"ת דבר יהושע (ח"ב סי' נ"ה) שהאריך לתמוה בזה על הסמ"ע, אכן בעיקר דברי הרמב"ן דכל קניינו של הקטן אינו אלא מדרבנן, תמה הגר"א (סימן ע"ר סק"ו) דהא כשדעת אחרת מקנה אותו זוכה הקטן מן התורה, וצ"ע.

רבי אליהו הזקן (גיסו של רב האי גאון, הו"ד בתוס' מכות ג' ע"ב), מאידך רבינו תם (בתוס' שם) והרמב"ם (פ"ט ה"ט) והרמב"ן (מכות שם) והרא"ש (מכות שם) פסקו כלישנא בתרא דאין שביעית משמטת, וכאמור כן נפסק להלכה בשו"ע.

ובבית יוסף כתב לבאר יסוד מחלוקתם, דהריב"א וסייעתו סברי דבספק בשמיטת כספים חשיב 'ספיקא דממונא' כיון שיש ספק אם נשמט החוב או לא, ולכן אזלינן לטובת הלוח המוחזק שאין צריך להוציא ממון ולשלם חובו, ואילו רבינו תם וסייעתו סברי דספק 'לא יגוש' חשיב 'ספיקא דאיסורא', ואזלינן לקולא מדין 'ספיקא

דרבנן לקולא' (דשביעית בזה"ז דרבנן), ולכן פסקינן דרשאי המלוה לגבות חובו מן הלוח, ואף שמסתעף מזה דמוציאין ממון מיד המוחזק מ"מ כיון דתחילת הספק הוא לגבי איסור לא יגוש דיינינן לה כספיקא דאיסורא".

וכתב בשו"ת דבר אברהם (ח"א סו"ס ל"ב) דמאחר דמבואר בבית יוסף דכל הטעם דפסקינן דהמלוה לעשר שנים אין שביעית משמטת הוא רק מטעם 'ספיקא דרבנן לקולא'², א"כ אין לסמוך לכתחילה על היתר זה, אלא לכתחילה יש לעשות פרוזבול גם על הלואות שזמן פרעונם לאחר שמיטה, דהרי אין עושין ספק דרבנן לכתחילה".

יא בשיעורי רבי שמואל רוזובסקי (מכות אות קס"א) ביאר יפה, דכל חוב נשמט מחמת האיסור של לא יגוש, והכא כיון שיש ספק דרבנן אם יש לא יגוש, פסקינן לקולא דאין איסור, וממילא ליכא השמטת החוב, ובשו"ת דובב מישורים (ח"ב סימן י') ביאר טעמו של ב"י דבשמיטת כספים יש שני ענינים, א' הפקעת החוב דהוי כאילו פרע, וזה ענין ממוני, ב' איסור על המלוה שלא יגוש, ולכן מאחר שקודם שמיטה היה בודאי חייב לו, וכשהגיע שביעית מותר לו לנוגשו דלגבי איסור לא יגוש אזלינן מספק לקולא, נמצא דהמלוה תובע בטענת ברי, והלוח הוא כאומר איני יודע אם פרעתיך דמבואר בשו"ע (סי' ע"ה ס"ט) דחייב לשלם. אבל צ"ע דהא גם המלוה קאי בהאי ספיקא אם השמיטתו שביעית, והוי כאומר 'איני יודע אם פרעתיך', דהוי 'שמא ושמא' דפטור, ועכ"פ איך שיהיה מבואר כאן דבכל ספיקא דינא בהלכות שמיטה בזה"ז אזלינן לקולא, ולכאורה קשה מהא דמבואר בגמ' (גיטין דף ל"ז ע"א) דר' יוחנן הוי סבירא ליה מסברא דמלוה בשטר שיש בו אחריות נכסים אין שביעית משמטתו, דכגבוי דמי, ומ"מ למעשה לא רצה להקל בזה וקאמר "וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה", הרי דמספק יש להחמיר, [ובאמת מכאן הוכיח הרמב"ן דשביעית בזה"ז מה"ת, ולדידן דק"ל דשביעית בזה"ז דרבנן צ"ל דמ"מ אזלינן בספיקו לחומרא וכדלהלן], וביאר הגר"ח ווייס שליט"א גאב"ד ביתר יצ"ו דהנה מצינו בחזו"א (שביעית סי' י"ד, וסי' כ"ב סק"א, וסי' כ"ז סק"ז) שכתב לגבי עציץ נקוב ופרחי ריח דהוי איבעיא דלא איפשטא בירושלמי אם נוהג בהם קדושת שביעית, דנקטינן לחומרא, וביאר דלא אמרינן בזה 'ספיקא דרבנן לקולא' כיון שכבר היה הספק בזמן שנהגה שמיטה מן התורה, ונפסק אז לחומרא, וספק שמתחיל בדין דאורייתא פסקינן לחומרא אף כשמתגלגל לדין דרבנן, ועל פי זה ביאר הגר"ח דזה שייך רק בדבר קבוע שודאי נהגו בזמן שהיה שביעית דאורייתא וזהו עציץ נקוב ופרחי נוי ומלוה בשטר, אבל דבר שהוא דרך מקרה כגון מלוה לעשר שנים דאינו ברור שהיה שכוח בזמן שהיה שמיטה דאורייתא, לא שייך לומר דאיפסקא הלכות לחומרא, והדר כללא 'ספיקא דרבנן לקולא', ודפח"ח.

יב הנה המעיין ברא"ש וברמב"ן יראה דאיכא עד שני טעמים במה שפסקו כלישנא בתרא מלבד הטעם של 'ספיקא דרבנן לקולא', חדא, דיש סוברים דכך הוא הכלל תמיד דהלכה כלישנא בתרא, ועוד דפשטות המשנה במסכת מכות הוא כלישנא בתרא, וא"כ יתכן דפסק השו"ע מבוסס בעיקרו על טעמים אלו ולא על הטעם של ספיקא דרבנן לקולא, וצ"ע.

יג הנה בגמ' (ע"ז דף ל"ז ע"ב) איתא מעשה דשאלו לר' ינאי על ספק טומאה ברשות הרבים, והורה 'הרי מים לפניכם לכו וטבילו', ומבואר דאף בספיקא דרבנן כל שאפשר בקל לצאת מן הספק, צריך לעשות כן, וכן פסק הראב"ד (על הרמב"ם פ"ו מה' ברכות ה"ו) דכשיש ספק בנטילת ידים אם היו המים כשרים וכדו', אף דק"ל ספק בנטילת ידים טהור 'עם כל זה, אם יש לו מים לרחוץ, אמרינן ליה קום רחוץ והוצא עצמך מן הספק', והובא שיטתו בשו"ע (או"ח סי' ק"ס סעיף י"א), ומה שמשמע מדעת הרמב"ם (שם) להקל דא"צ ליטול אף ביש לו מים, [והוא שיטה ראשונה בשו"ע], ביאר הכס"מ דסובר הרמב"ם דרך בדבר שעיקרו דאורייתא צריך להחמיר לכתחילה, ובאבני מילואים (שו"ת סי' י"א) ביאר שיטת הרמב"ם דס"ל דכך היתה עיקר תקנת נט"י להקל בספיקו ואין לה ענין לשאר ספק דרבנן, ומדברי שניהם יוצא דבשמיטת כספים

להעביר את הכסף המופקד עבור בנו מבנק [או חברת השקעות] זה, למשנהו, נמצא דהמלוה שפיר יש לו אפשרות ליגוש את הלוה ולהוציא ממנו הממון על מנת ליתנו למלוה אחר¹⁰, ומסתברא טובא דבכה"ג איכא גם תוך הזמן לא יגוש, וא"כ שביעית משמטתו, ולפי"ז פשוט דגם לולי חידושו של הדבר אברהם יש חיוב לעשות פרוזבול עבור בניו ובנותיו אף הפחותים מבני י"ח שנים.

האב יכול לעשות פרוזבול

עבור בניו ובנותיו מדין 'אפוטרופוס'

ועל פי מה שנתבאר צריך כל אחד כשבא לעשות פרוזבול, למסור בפני הדיינים גם החובות של בניו ובנותיו, ויאמר לפני הדיינים 'מוסרני לכם שכל חוב שיש לי ושיש לבני ולבנותי בין בשטר בין בעל פה שנוכל לגבותם כל זמן שנרצה', וגם בשטר שחותמים עליו הדיינים יהא כתוב "במותב תלתא וכו' ואמר לנו מוסרני לכם שכל חוב שיש לי ולבני ולבנותי וכו'".

וכתב דאף שזה דבר חדש שלא נזכר בפוסקים, מ"מ זה נכון וברור לדינים, ויש לפרסם לרבים דבר זה, עיי"ש¹¹.

ויוצא מזה דמ"כ השו"ע דמלוה לעשר שנים אין שביעית משמטת, הוא רק בדיעבד שכבר עבר שמיטה, אבל כשעומד עדיין קודם סוף שמיטה, אין לו לסמוך לכתחילה על היתר זה אלא צריך לעשות פרוזבול, וא"כ גם לעניינינו בהפקדת המעות של הממשלה עבור הילדים, אף אי נימא דיש בזה היתר של מלוה לעשר שנים, אין לסמוך לכתחילה על היתר זה, אלא יש לעשות פרוזבול.

האם שייך בנידון דידן

כל ההיתר של 'מלוה לעשר שנים'

אמנם עוררני חכם אחד שליט"א דלקושטא דמילתא נראה ברור דבני"ד לא שייך כלל ההיתר של 'מלוה לעשר שנים', דבמלוה לעשר שנים אין המלוה יכול ליגוש החוב כלל מן הלוה תוך הזמן, משא"כ בני"ד לפי חוקי הממשלה יכול האב להחליט

דעיקרו דאורייתא יש להחמיר לכתחילה אפילו להרמב"ם, עוד מצינו בגמ' (פסחים דף ק"ח ע"א) לענין חיוב הסיבה בד' כוסות "השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי, אידי ואידי בעי הסיבה", ותמהו הראשונים מדוע לא נימא ספיקא דרבנן לקולא, ותימצו הר"ן (פסחים כ"ג ע"א דה"ר) והמהר"ם חלאווה (שם) דכיון שאפשר בקל להחמיר ולצאת מן הספק, צריך להחמיר, וע"ע במג"א (ס"ו) "סקי"א דבגד שספק אם מחויבת בציצית אסור לצאת בו בשבת לכרמלית [דהציציות שעליו הם ספק משאין] ואין עושין ספק דרבנן לכתחילה, וכ"פ השו"ע ד"ר (שם סעיף ט"ז), אמנם עיי' משנ"ב (שם סקכ"ז) שהביא מהא"ר ועוד אחרונים החולקים על המג"א דמותר לצאת בו לכרמלית, וביאר בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' פ"ב) דס"ל דחכמים לא אמרו דבריהם כלל במקום ספק [אולם לכאורה זהו רק בספק במציאות ולא בספק פלוגתא], וכן פסק הפרי מגדים (י"ד סי' צ"ט שפ"ד סק"ז ד"ה אין מבטלין) דאין לעשות בידים ספק דרבנן דהוי כמבטל איסור לכתחילה, וכן כתבו בתורת השלמים (אות ה') וביד יהודה (דיני ס"ס פיה"ק אות ע') ובכף החיים (דיני ס"ס סק"ו),

יד והנה בקצוה"ח (סי' ס"ז סק"ג) תמה מדוע הוצרך לשמואל לחדש דין 'המלוה לעשר שנים אין שביעית משמטת', תיפוק ליה מדין 'תנאי', דהרי אמר בפירוש שיפרע לאחר עשר שנים, ותיקן דאה"נ לשיטת רב דקי"ל כוותיה מועיל מדין תנאי, אלא דשמואל לשיטתיה אוזיל דהיכא דודאי עקר אין מועיל תנאי, ולפי"ז ללישנא קמא דשמואל דהמלוה לעשר שנים אף אם באנו לחוש לל"ק דשמואל דהמלוה לעשר שנים שביעית משמטתו הרי מועיל מדין תנאי, ואין כאן ספיקא דדינא, ודלא כחידושו של הדבר אברהם, אך בני"ד לא שייך סברת הקצוה"ח שהרי המלוה דהיינו הילד שהופקד הכסף בשבילו, לא הוא קבע את הזמן [שיוכל להוציא הכסף לכשיגיע לגיל י"ח], אלא אנשי הממשלה שנותנים את הכסף הם קבעו זמן זה, ואף דמסתבר דמועיל נמי תנאי של הנותן, מ"מ הלא מבואר בגמ' והובא בקצוה"ח דלשיטת רב דקי"ל כוותיה בעינן דוקא ידיע ומחיל, ואנשי הממשלה לדאבונינו אינם יודעים כלל מהות שמיטת כספים, וא"כ פשוט דגם לרב לא מועיל תנאי שלהם, וא"כ הדר דינא דהוי ספיקא דרבנן שיש להחמיר בו לכתחילה.

טו ולא מסתבר לומר דכיון שהבן בעצמו אינו יכול להעביר הכסף למקום האחר, רק האב, חשיב אינו יכול ליגוש, דהא האב שהוא אפוטרופוס נוגש בשליחותו.

אלא דבמנחת חינוך (מצוה תע"ז סוף אות ב') חולק וסובר דאף דקטן הוא לא בר מצוות, מ"מ נחלט החוב כי הוא אפקעתא דמלכא^ט, ולשיטתו כשיגדל הקטן ויבוא לגבות הכסף שהצטבר בבנק, יעבור על איסור גזל כשיגבה המעות שהשמיטתם שביעית.

ולכן מהיות טוב ראוי לחשוש לחומרא לשיטת המנחת חינוך ולכלול בתוך פרוזבולו גם בניו ובנותיו הקטנים, ובפרט בזמנינו שנוהגים כ"כ הרבה חומרות והידורים בפרוזבול לצאת את כל הדעות השיטות, בודאי מן הראוי להדר בדבר שאין בו טורח, ולעשות פרוזבול עבור בניו ובנותיו הקטנים, שיש לזה מקום גדול בהלכה.

לעשות פרוזבול עבור אשתו

ולסיומא דמילתא, מן הראוי לעורר בעוד הערה נחוצה, שכבר עוררו גדולי הדור בשמיטות הקודמות, דמצוי לפעמים בזמנינו כספים המופקדים על ידי הרשויות השייכים לאשה ולא לבעל, כגון קצבאות ילדים וביטוחים שונים הניתנים לאשה^י, וכן אשה שיש לו חשבון בנק נפרד לצורך קבלת המשכורת מהמוסד שעובדת^י, וכדומה,

ונראה פשוט שיכול לעשות הפרוזבול עבור בניו ובנותיו אף שלא מדעתם, דא"צ להגיע כאן לדין 'שליחות', אלא מדין 'אפוסטרופוס' הוא יכול לעשות בשבילם פרוזבול, כמבואר בתומים (סי' ס"ז סקכ"ה), וכל זה באופן שהאב מתעסק בכל צרכיו, וגם ממון זה של הממשלה מתנהל ע"י האב, אבל בחור מבוגר שכבר נושא לבד באחריות ממנו, אין האב נחשב לאפוסטרופוס שלו, וצריך לעשות פרוזבול בעצמו, או למנות את האב לשליח ולסמוך על הסוכרים דמועיל שליחות בפרוזבול^י.

האם צריך לעשות פרוזבול גם לילדים קודם בר מצוה

אכן בילדים שלא הגיעו עדיין לגיל חיוב מצוות [דהיינו, קטנים קודם י"ג שנים, וקטנות קודם י"ב שנים], יש מקום להקל דא"צ לעשות בשבילם פרוזבול, דבשו"ת מהרשד"ם (חו"מ סי' ס"א) מצדד דקטן שהלוח לאחרים אין חובו נשמט, ויכול לגבותו לאחר שמיטה, דקרא ד'שמוט' בבני מצוה קמירי, גדולים ולא קטנים, וכ"כ בפשיטות התומים (סי' ס"ז סקכ"ה) דחוב של קטנים אינו נשמט דאינם בכלל מצוות.

טז בערך לחם למהריק"ש (סי' ס"ז סעיף י"ט) כתב דאי אפשר לעשות פרוזבול ע"י שליח, דהוי מילי, ומילי לא מימסרן לשליח, ובברכי יוסף (או"ח סי' תל"ד סק"ה) האריך לדחות את דבריו, דהא דמילי לא מימסרן לשליח, היינו דוקא למסור המילי לשליח שני, אבל מסירת דברים לשליח שיעשה אותם השליח בעצמו, שפיר מימסרן לשליח, וכן הוא מנהג בד"ץ העדה החרדית, וכבר היה נהוג כן בזמן הגאון רבי פנחס עפשטיין ז"ל כמש"כ בספר משנה כסף (עמ' קל"ב).

יז במנחת חינוך מביא ראה מדברי הגמ' (גיטין דף ל"ז ע"א) דיתומים אין צריכים פרוזבול דרבן גמליאל ובית דינו אביהם של יתומים, ומוכח דסתם קטנים שאינם יתומים, צריכים פרוזבול, ובתומים (שם) דחה ראה זו די"ל דצריך לטעם ר"ג ובית דינו אביהם של יתומים דאף אם הגדילו היתומים קודם שהגיע שמיטה, אין חובם נשמט, דהוי כאילו כבר עשו פרוזבול, אכן לפי מה שהביאו האחרונים מתשובת הרמב"ם (סי' רמ"א) שכתב להדיא דאם הגדילו היתומים קודם סוף שמיטה צריכים פרוזבול, ע"כ דמירי הגמ' בלא הגדילו, וא"כ הדרא ראיית המנחת דסתם קטנים צריכים פרוזבול.

יח בשבות יצחק מביא מהגרי"ש אלישיב דקצבאות הילדים שמופקדים על שם האשה, צריכה לעשות עליהם פרוזבול, וכן לענין קרנות פנסיה וההשתלמות, הרשומים על שמה ויכולה לגבותם, צריכה לעשות עליהם פרוזבול, וכ"כ בדרך אמונה (הלכות שמיטה ויובל פרק ט' ס"ק ק"א), וכ"כ בשמיטת כספים כהלכתה (שיבוי אש) בשם הגרש"ז אויערבאך ז"ל והגרי"ש אלישיב ז"ל.

יט בספר דיני שביעית השלם (פל"א סכ"א) מביא מהגרש"ז אויערבאך ז"ל דאשה שיש לה חשבון בנק על שמה לבד, כגון מה שמצוי אצל העובדות בבתי חינוך, יש מקום לומר דצריכה פרוזבול בפני עצמה, ומסביר בזה"ל "דילמא כל זמן שנמצאת תחתיו ורשום החשבון בנק על שמה, מסכים הוא שיהא שלה, [ויפחות לה מהמונות כפי ערך], וכיון שזהו שלה לא מועיל פרוזבול בעלה עליה, וע"ע שבות יצחק מהגרש"ש אלישיב

ויאמר בפני הדיינים "כל חוב שיש לי ולאשתי ולבניי ובנותיי", וכמו"כ יוסיפו זאת בשטר הפרוזבול, ומכיון דצריך כאן לדין 'שליחות', צריך ידיעת והסכמת האשה ותמנהו שליח על זה, אכן באופן שהבעל מנהל כל עניני הכספים שלה, חשיב כאפטרופוס שלה, ויכול לעשות בשבילה פרוזבול שלא מדעתה.

ובכספים אלו נחשבים האשה ה'מלוה' של הבנק, והיא צריכה לעשות פרוזבול נפרד, ולא מועיל לזה הפרוזבול שעשה בעלה על חובותיו, וכן הורו הגרש"ז אויערבאך ז"ל והגר"ש אלישיב ז"ל דבכל כהאי גוונא צריכה האשה לעשות פרוזבול³.

אלא דיכול הבעל לעשותו בשליחותה, דהיינו דכשעושה הפרוזבול שלו יכלול

העולה לדינא

בחורים ובנות לאחר גיל בר מצוה, אפילו אותם שנעשים בני י"ח שנים לאחר שמיטה - חייבים לעשות עבורם פרוזבול כדי שיוכלו לגבות הכספים המופקדים לטובתם בבנק או בחברת השקעות, ואם לא עשו פרוזבול יאסר להם למשוך את הכסף לאחר שמיטה.

בנים ובנות קודם בר מצוה - יש מקום להקל שאין צריכים פרוזבול, ומ"מ ראוי להחמיר לעשות גם בעבורם פרוזבול, אך בדיעבד כשלא עשו פרוזבול, מותר למשוך את הכסף.

נשים - צריכות גם כן לעשות פרוזבול [אם יש להן כספים המופקדים בבנק או בחברת השקעות עבורם וכדו'], ויכול הבעל לעשותו בשליחותה [מדעתה].

ועל פי כל הנ"ל יש להנהיג שכל אחד הבא לעשות פרוזבול, יאמר לפני הדיינים "מוסרני לכם דיינים שכל חוב שיש לי ולאשתי ולבניי ובנותיי הקטנים והגדולים, בין בשטר בין בעל פה וכו'", וכן יכתבו נוסח זה בתוך שטר הפרוזבול, וראוי לפרסם דבר זה ברבים.

ז"ל דאשה העובדת יותר ממה שמחויבת ע"פ הלכה יתכן דהכסף שייך לעצמה ולא לבעלה, וכן מצוי שהאשה עדיין לא קיבלה שכר על עבודתה, [באופן שאין בזה ההיתר של שכר שכיר, כגון שקיבלה מקצתם או שזקפה במלוה, וכדומה], ויש סוברים דאין הבעל זוכה במעשה ידיה רק לאחר שבא לידה, וא"כ חשיב כהלואה שלה.

כ ובעצם חיוב נשים בשמיטת כספים, הנה מצות שמיטת כספים כוללת ב' מצוות, מצות עשה 'שמוט כל בעל משה ידו', ומצות לא תעשה 'לא יגוש', ובאיסור הלאו דלא יגוש, פשיטא דנשים חייבות, שהרי במצות לא תעשה אין חילוק בין אותן שהזמן גרמא לאותן שאין הזמן גרמא, אך לגבי המצות עשה דשמוט היה מקום לפוטרו כמו שפטרות מכל מצות עשה שהזמן גרמא, אך מבואר ברמב"ם (ספר המצות סוף מנין מצוות עשה) דנשים חייבות במצות עשה דשמיטת כספים, וכן מפורש בחינוך (מצוה תע"ז ומצוה ת"פ) שמצוה זו נוהגת בין בזכרים בין בנקבות, ובספר הלכות שביעית (להגר"ב זילבער ריש פרק י') ביאר דלא חשיב מצוה שהזמן גרמא כיון דלאחר שעבר עליו שמיטה נשאר על חוב זה מצות שמוט לעולם ועד, עוד טעם כתבו כמה אחרונים דכל מצות עשה שמתקיים בשב ואל תעשה נשים חייבות.